

Lidija Zrnić

Ostavština Većeslava Henneberga u arhivima Ministarstva kulture RH

Lidija Zrnić
Ministarstvo kulture RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
HR – 10 000 Zagreb, Runjaninova 2

UDK: 930.85-051Henneberg, V.(093)
091(497.5)(093)
7.025.3(093)
Stručni rad/Professional Paper
Primljen/Received: 10. 3. 2013.

Ključne riječi: gradina, stari grad, Lika, Medvednica
Key words: hillfort, castle, Lika, Medvednica

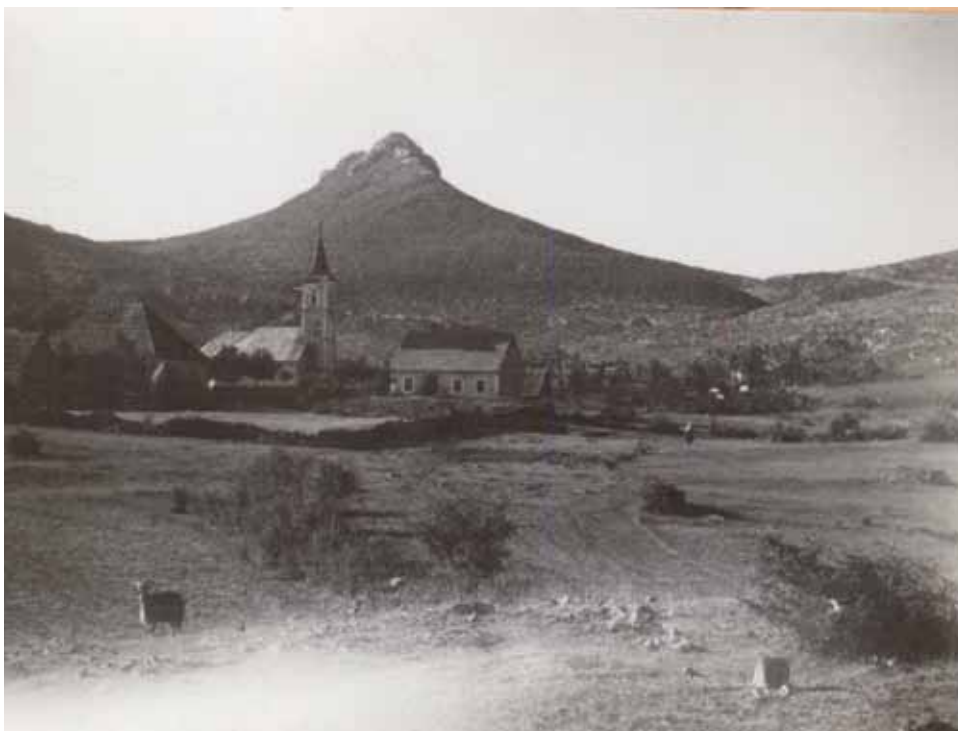
Rukopisna ostavština kulturnog povjesničara i konzervatora prof. Većeslava Henneberga smještena je u Središnjem arhivu s područja kulturne baštine Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH. Sastoji se od neobjavljenih rukopisa, novinskih članaka, izvještaja s terena, planova i nacrtu prethistorijskih i srednjovjekovnih lokaliteta, mnoštva bilježaka, te iscrpne bibliografije. Nastajala je u prvoj četvrtini 20. stoljeća, a njen najveći dio odnosi se na povijest Like, manji dio na Medvednicu, domaće i strane dvorce, te na bosanskohercegovački srednjovjekovni Soko grad. Nakon dugog vremenskog perioda, 2008. godine pristupilo se sređivanju i sistematiziranju građe kada je ona podijeljena u 7 tematskih cjelina, digitalizirana, pohranjena u tri arhivske kutije, i na taj način u svom fizičkom i u svom digitalnom obliku postala dostupna javnosti za daljnju obradu i prezentaciju.

Kulturni povjesničar i konzervator Većeslav Henneberg (Zagreb, 22. III. 1889. – Zagreb, 5. IV. 1937.) završio je 1917. godine studij povijesti i zemljopisa na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Bio je srednjoškolski nastavnik u Srijemskoj Mitrovici, Brodu na Savi i Zagrebu, a 1925. postao je kustos Muzeja za umjetnost i obrt. Bio je suradnik Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, zatim i Konzervatorskoga ureda¹. Bavio se arheološkim i

povijesnim istraživanjima i dokumentiranjem hrvatskih prethistorijskih i srednjovjekovnih gradina², a kao muzejski djelatnik sakralnom umjetnošću. Istraživanje ruševina starih gradova isprva je započeto kao romantična potraga za začaranim bićima i zakopanim blagom, no uvođenjem znanstvene metode postaje povijesna potraga koja znanstvenim pristupom utvrđuje njihovu genealogiju. Većeslav Henneberg u uvodu svog rukopisa *Soko-grad na sastavcima Drine* zapisuje: *U svim našim krajevima živ je interes za spomenike prošlosti i za lokalna historijska istraživanja, pa poezija i nauka u nas rado oživljuju puste zidine starih ruševina, da današnjoj generaciji dočara i približi davna vremena. Starija nauka zadovoljavala se romantičnim opisima gradova i gradina, nizala je njihove historijske zgode i kronološka data te slavila njihove feudalne gospodare a naše knjige, revije i novine te razne almanahe i kalendare punila je historijom i romantičkom naših starih gradova. Danas se gradine ispituju građevno arheološki i kulturno historijski. Moderna nauka studira samo te zidine, njihovu tehniku i konstrukciju, proučava starinsku arhitekturu pa nastoji da sistematski i detaljno prikaže i genetski protumači postanak, razvoj i život tih utvrđenih naselja. Taj rad zahvata gradine svih zemalja i svih epoha i one europskih i one egzotičnih krajeva, zahvata gradine iz predhistorijskih pa sve do onih iz novovjekih vremena. Tom komparativnom naučnom istraživanju poslužile su i naše gradine pa zato o njima govore i domaća i strana djela. Ne obazirući se na specijalne studije slovenački su, a s njima i istarski gradovi ušli još u Piperovo veliko djelo *Oesterreichische Burgen Wien 1902-1910*, odabrane bosanske i hercegovačke gradove prikazao je Truhelka u svojoj monografiji *Naši gradovi u Sarajevu 1909*, dok su Srednjovjekni*

¹ Kraljevska zemaljska vlada je 20. srpnja 1910. odobrila osnutak *Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. Povjerenstvo je stavljeno pod neposredni nadzor bana, a prvi predsjednik Povjerenstva postaje Tadija Smičiklas. Nakon I. svjetskog rata u kraljevini SHS umjesto Povjerenstva osnovan je *Konzervatorski ured* koji djeluje do 1940., a 1941. godine osnovan je *Konzervatorski zavod*. Nakon završetka II. svjetskog rata djeluje kao *Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu* koji naredbom od 25. 1. 1946. postaje *Konzervatorski zavod Hrvatske*. Reorganizacijom službe zaštite *Konzervatorski zavod Hrvatske* prerasta u *Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Hrvatske (RZZSKH)*. Ustanovljenjem samostalne Republike Hrvatske 1991. godine dotadašnji RZZSKH prelazi u nadležnost Ministarstva kulture i prosvjete i dobiva službeni naziv *Zavod za zaštitu spomenika kulture*. Današnji je naziv *Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH*.

² Rezultate istraživanja objavio je u časopisima *Narodna starina* (1922.: Lika prije Hacquetovih putovanja, 1923.: Naše gradine i gradovi, 1929.: Gradine i gradišta po Medvednici i Ruševine Susedgrada), *Glasniku Hrvatskog prirodoslovnog društva* (1920.), *Ličkom kalendaru* (1934.) i *Ličkom zborniku* (1936.)

1 Gradina Kuklić Grad zvana i Vuletića Grad (selo Kuklić kraj Gospića), pogled prema jugu, snimljeno 13. 8. 1931. Autor: Većeslav Henneberg, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, inventarni broj 7678, negativ III-686

Hillfort Kuklić Grad called the Vuletića Grad (village Kuklić beside Gospić), facing south, recorded 13. 8. 1931. Author: Većeslav Henneberg, Photo archive of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, inventory number 7678, negative III-686

3 Humac, arheološki teren Monetium u okolici Brinja, snimljeno 11. 4. 1936. Autor: Većeslav Henneberg, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, inventarni broj 7643, negativ III-665

Humac, archaeological site Monetium near Brinje, recorded 11. 4. 1936. Author: Većeslav Henneberg, Photo archive of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, inventory number 7643, negative III-665

gradovi po Hrvatskoj i Slavoniji opisani i protumačeni u knjizi profesora Szabó-a 1927 godine u Zagrebu. Zbog velike važnosti za kompaniju s predhistorijskim gradinama naših dinarskih krajeva valja se obazrijeti i na Gnirsovo djelo Istria Praeromana, Karlsbad 1925 o istarskim prehistorijskim kastelijerima. Sav taj interesantni kulturno historijski studij u čitavom svom opsegu do danas ni jedan nije dovršen, što više u nekim našim krajevima nije još ni započet.

I vjerojatno zahvaljujući upravo važnosti za kompaniju s predhistorijskim gradinama naših dinarskih krajeva, Henneberg započinje 1912. godine proučavati gradine oko Otočca, 1914. gradine oko Karlobaga, 1920. Zelingrad, 1922.

srednjovjekovne spomenike zapadne Like i gradine na Žumberku, 1923. Susedgrad, 1923.–1924. ličke srednjovjekovne spomenike i nalaze petrinjske tvrđave iz XVI. stoljeća.

Običi i opisati što više lokaliteta početkom 20. stoljeća nije bio nimalo lak zadatak. Dugotrajna pješčenja po vrućini, kiši i hladnoći, spavanje po sjenicima i pod otvorenim nebom, penjanja vrletima i probijanja kroz šikare poprilično su mu narušili zdravlje. Zbog njegove prerane smrti velik dio građe ostao je neobjavljen. Konzervatorski zavod Hrvatske je 1950. otkupio njegovu fotodokumentaciju koja je danas smještena u Fototeci Uprave za zaštitu kulturne baštine

2 Komić, veduta sela s Karlovića Dvorima u pozadini, snimljeno 21. 9. 1932. Autor: Većeslav Henneberg, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, inventarni broj 7662, negativ III-679

Komić, panoramic view of the village with Karlovića Dvori in the background, recorded 21. 9. 1932. Author: Većeslav Henneberg, Photo archive of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, inventory number 7662, negative III-679

4 Široka Kula (Grebenar), gradina s ostacima ruševina, snimljeno 20. 8. 1931. Autor: Većeslav Henneberg, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, inventarni broj 7639, negativ III-661

Široka Kula (Grebenar), forts and ruins, recorded 20. 8. 1931. Author: Većeslav Henneberg, Photo archive of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, inventory number 7639, negative III-661

Ministarstva kulture RH, a 1987./1988. u sklopu akvizicije Marinović otkupljen je dio građe koji je danas svojim najvećim dijelom smješten u Središnjem arhivu s područja kulturne baštine Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH. Dio ostavštine koji se odnosi na Istru pohranjen je u Hrvatskom državnom arhivu i vodi se kao akvizicija br. 13/1987.

Građa smještena u Središnjem arhivu bila je bez reda pohranjena u arhivske kutije i morala se sustavno i planski razvrstati poštujući pri tome smjernice dokumentacijske struke. Godine 2008. pristupilo se sređivanju i sistematiziranju građe te je podijeljena u 7 tematskih cjelina, većim

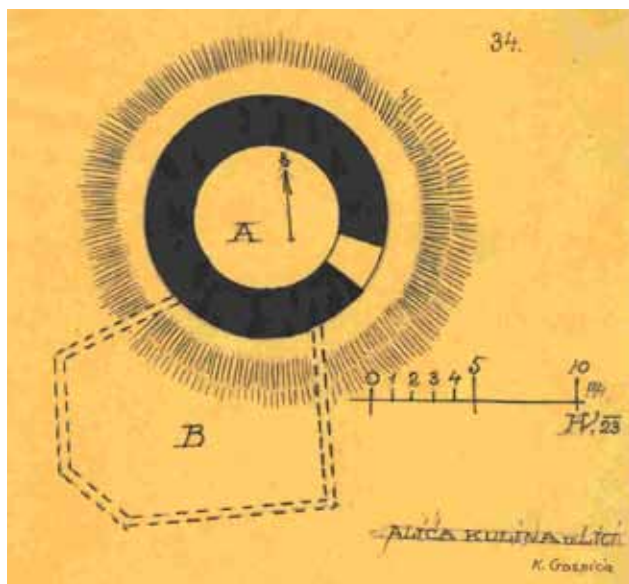
dijelom digitalizirana, pohranjena u tri arhivske kutije i na taj način u fizičkom i digitalnom obliku postala dostupna javnosti za daljnju obradu i prezentaciju. Građa je razvrstana na slijedeće tematske cjeline:

- Lika
- Medvednica
- Fotografije
- Gradovi u gotskome ratu
- Domaći i strani dvorovi
- Šćepan-grad na sastavcima Drine
- Sredovječne kule oko Zrmanje

5 Vijenci i Veliki Oblaj, skica i bilješka, 5. 8. 1934.

Vijenci and Veliki Oblaj, sketches and notes, 5. 8. 1934.

6 Plan Alića kuline

Alića kulina plan

LIKA

Najopsežniji dio ostavštine upravo je onaj vezan za područje Like. U njoj se, osim fotografija, bilješki, studija, izvještaja, planova i nacrti ličkih prethistorijskih i srednjovjekovnih lokaliteta, nalazi i popis arhivskih izvora, bibliografija te ispitna radnja prof. Henneberga. Građa je opsežna i sastoji se od otprilike 3000 dokumenata. Digitalizirana je u potpunosti, osim prepravljenih i precrtanih bilježaka koje su služile kao podloga za tekstove.

Povijesne metode

U rukopisu o ličkim cestovnim pravcima kroz povijest i o napuštenim gradinama u njihovoj blizini Henneberg

primjenjuje jednu od metoda povijesnih znanosti. U ovom slučaju naveo je cestu Sisak–Salona (odvojak za Senj) i gradine koje se nalaze u njevoj blizini.

U uvodnom dijelu rukopisa objašnjava da su prvi znanstveni prikazi starih gradina bili zasnovani i izgrađeni na arhivskim dokumentima, na kronikama i na genealogijama gospodskih rodova. S takvoga stanovišta s uspjehom su se proučavali gradovi što su nekoć bili u vlasti velikih i glasovitih porodica. Oni gradovi kojima se spomen nije sačuvao u pisanim dokumentima, nego su od njih preostali samo zidovi i ruševine, bili su manje podesan objekt za takve studije. Genezu i *biološku funkciju utvrđena grada* dobit ćemo proučavanjem *simbioze gradova s njihovim krajem i ljudima u njima i uokolo njih, razmatranje te socijalne sredine i odnosa s fortifikacionim i s historijskim faktorima daće tada sliku života kojim su gradovi živjeli, ali će razjasniti i osvijetliti također i njihov postanak, njihovu historiju a često i njihovo propadanje i nestajanje*³.

U prvom poglavlju rukopisa (str. 3–7) navodi do tada poznate podatke o gradini Pusti Perušić, a u drugom poglavlju (str. 7–21) piše o cesti Sisak–Salona i o gradinama u njevoj neposrednoj blizini, njevoj trgovačkoj, prometnoj i strateškoj važnosti još od prethistorijskog doba: *Ti putevi su i danas veoma rječiti spomenici pa ispravno određeni i detaljno proučeni mogu da budu od odlučne važnosti za razumijevanje mnogih pojava što su se uz njih javljali. Ima da kod nas još nisu ni generalno istražene ni historijske a kamo li prehistorijske ceste ipak se nekoje od njih dadu slijediti od prehistorijskih vremena sve do danas*⁴.

Ličke gradine

Cjelina pod nazivom Ličke gradine A–Z sadrži tekstove, planove i nacрте za 111 prethistorijskih i srednjovjekovnih lokaliteta. Neki od planova smješteni su u Planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH, a ostali su pohranjeni u arhivskim kutijama u Središnjem arhivu s područja kulturne baštine. Skenirana građa unesena je i u Topografsku zbirku ISKB Teuta⁵ po sljedećim naseljima (općinama)⁶:

Donji Lapac (Oraovac)

Duga Resa (Veliki Oblaj i Vijenci [Vijenac Barilovićki])

Gospić (Alića kulina, Bilaj, Smiljan, Medak, Gospić, Karlobag, Perušić, Pusti Perušić, Bočaj [Gornji Kosin], Bužim, Ribnik [Bakovac Kosinjski], Bogdanić [Smiljan], Budak i Stari Budak ili Bešina kula [Lički Osik], Raduč, Široka kula

3 Str. 2.

4 Str. 3.

5 Informacijski sustav kulturne baštine Ministarstva kulture RH.

6 Zbog čestih mijenjanja granica općina, Topografska zbirka Središnjeg arhiva s područja kulturne baštine formirana je prema službenom popisu naselja SR Hrvatske u izdanju Korenčić, M. (1979.): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*, JAZU, Zagreb

Sumarni izvještaj
o naučnom putovanju u Liku god. 1923.
s dodanim crtežima o putu godine 1922.

21. VI. 1923. predložio sam Povremenu računavaj hist. spomenika osnova za istraživanje Like.
30. VII. primio sam pod br. 34/1922. od Povremene odobrenje moje osnove, te mi Povremena uz prigomac za putovanje isključivo putujući, da pritom u Liku te istraživ spomenike toga kraja osvrćući se naravno na spomenike srednjega veka.
6. VII. odobrio sam se prema tome nalogu, ovom do Rudopolja, da kod Plitvickih jezera započnem rad.
7. VII. u 15 sati započeo sam ispitivanje Kriin grada, na sjeveru kriin poljane je posao.
8. VII. od 6-10 sati svršio sam potpuno posao na Kriin gradu. Sada mi biješe počto, da na tom mjestu biješe i drugi dobio utvrditi samostan. Svakako biješe utvrditi ulaz s južne, najprije istupajući strane. Osim dostupnih, vidova i drugih, vata biješe i istovremeno istupajući, da i nad njom poput glavnog brvnara i istovremeno utvrditi i istovremeno kula, što se danas od svih ostataka, najbolje sačuvano. Od zapadne strane tekmo gotovo paralelno 150 m dugački vidovi na središnjem priključuju se tavanu. Umotat pod vidova, od kojih su sačuvani tek temelji, nalazi se grubište samoga samostana. Teko kad sam posvetio pozornost ovom i karakter ovog grubišta, započeo sam, da potankim promatranjem posvetim, tekmo uistinu na glave tragove, po kojima se može, moštiti, potražiti samostanske zgrade i mnogo jasnije još potražiti nekakavost samostanske i ove. Zapravo, da bi trebalo dubljeg istraživanja otkopavanja, no za sada je bio načinjen tavan tavan, i sarkofaga te zagrebnih gradina.
9. VII. Odlazak s jezera preko Ance Rijeke na Hrabro, na Hrabro, imajući rimski put do 5 m južno, koji je na jasnim kolosajima kanalom u li goru u Borove Ustoli u snimke, a dubji put preko Gmolja u Kula.
10. VII. Snimanje tavan grada Prozor na 850 m visokom i smatram, što još stoji i ostaci vidine ovog grada, što je sastojao od 2 ostavljene zgrade. Među 3 snimke grada, jednu snimke Kula, i snimke iz mora u Kula.
11. VII. Snimanje Mosinj grada na kolosajima 1097 m visokom kanalom, što od ovog i ostavljene grada stoji, i ostavljene još do 4 m visoke vidine prokaj, što na okomitom lica. U glavnom biješe grad, gaden i istovremeno, te se vidine poturalo 60 m i stajalo 50 m južno. Ili južno istovremeno i ostavljene, što se kula i ostavljene, nekoliko stolina, u istom posao Kula, nalazi se i ostavljene i ostavljene kula, u istom koji se nalazi kula.

7 Izvještaj s putovanja po
Lici, 1923., prva stranica
Travel report of Lika, 1923.,
the first page

[Grebenar], Kalanjuša [Pavlovac Vrebački], Kosinj [Krš], Krčmar [Smiljan], Vuletića gradina [Kukljić], Kulica [Gospić], Mala županska gradina [Barlete], Mandinovac vrelo [Oteš], Markaševac [Lički Osik], Mogorić, Ostrvica, Oteš, Popovića gradina [Gospić], Spajića kulina [Pavlovac Vrebački], Stulića kula [Mogorić], Široka kula [Gospić], Trnovac, Veliki Risovac [Mušaluk], Visoka Ostrvica, Vrebac, Vukšana gradina [Počitelj], Zeba [Mogorić], Zubar [Barlete]

Gračac (Lovinac, Cvituša, Batinića kula, Kovačevića kula, Kula Zdunića, Tepčina špica, Zrmanja-Vrelo [Rakovnik], Serdarska Gradina [Lovinac], Volarica, Zvonigrad)

Knin (Kegal grad [Mokro polje], Crkvina [Mokro polje], Oton, Plavno, Tukleč [Plavno]);

Korenica (Udbina, Čalopek, Debelo Brdo, Grabušić, Karlovića dvori [Komić], Morsinj grad, Korenica, Kozja Draga [Visuč], Tišmina Varoš [Visuč], Krčin grad [Plitvice], Kulina

8 Kaluđerovac (Karlovića Brod), drveni mlin na rijeci Lici, snimljeno 17. 8. 1924. Autor: Većeslav Henneberg, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, inventarni broj 7644, negativ V-509

Kaluđerovac (Karlovića Brod), wooden mill on the river Lika, recorded 17. 8. 1924. Author: Većeslav Henneberg, Photo archive of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, inventory number 7644, negative V-509

Gradište [Udbina], Grad Kurjak, Matića gradina [Udbina], Mekinjar, Murtino jezero, Murtina kulina, Mutilić [Kurjak], Oraovac, Pezeljeva gradina, Prijespa [Bjelopolje], Svilareva gradina [Pećene], Visuć

Obrovac (Obrovac, Krupa, Sveti Ivan)

Ogulin (Modruš, Gvozd [Modruš], Plaška glava)

Otočac (Baćinovac, Brinje, Brlog, Carin i Karin grad [Ličko Lešće], Crna Vlast, Drenov Klanac, Gacko polje, Gacka, Gusić Grad [Drenov Klanac], Gvozd [Jezerane], Katun Brdo [Čovići], Kompolje, Otočac, Prozor, Sinac, Škamnica, Trojan grad [Turjanski], Vital [Prozor], Vidovgrad)

Pakrac (Tromeđa [Kraguj])

Senj (Jurjevo, Nehaj, Starigrad)

Slunj (Drežnik)

Zadar (Većka kula [Starigrad Paklenica])

1.3. Sumarni izvještaj o naučnom putovanju u Liku god. 1923. s dodanim izvještajem s puta godine 1922. (Izvještaj profesora Većeslava Henneberga, izaslanika Zem. Povjerenstva za očuvanje spomenika o istraživanju spomenika u Lici u godini 1923., s dodatcima o istraživanjima u god. 1922.)

Tintom pisan rukopis sadrži 33 stranice izvještaja vezanog uz istraživanje ličkih gradina 1922. i 1923. godine. Prva bilješka se odnosi na datum 21. VI. 1923. gdje Henneberg

piše: *predložio sam Poverenstvu za čuvanje hist spomenika osnovu za istraživanje Like*. Slijedeći datum je 30. VI.: *primio sam pod br. 31/1923. Od Poverenstva odobrenje moje osnove, te mi poverenstvo uz pripomoć za putovanje izdaje putni nalog, da pođem u Liku te istražim spomenike toga kraja osvrćući se naročito na spomenike srednjega veka*. Na put polazi 6. VII. I zapisuje: *odvezao sam se prema tome nalogu vozom do Rudopolja, da kod Plitvičkih Jezera započnem rad*.

Izvještaj sadrži nazive gradina, bilješke o izradi planova ili fotografija, topografiju, opis ruta, kote i neizostavni je dio cjeline *Ličke gradine A–Z*.

1.4. Ispitna radnja Jugozapadna hrvatska visočina u doba Hacqueta⁷ i Frasa⁸

Ispitna radnja Većeslava Henneberga (*kandidata srednjoškolskog učiteljstva*) pod naslovom *Jugozapadna hrvatska*

.....
7 Balthazar Hacquet, francuski liječnik, prirodoslovac, etnograf, prosvjetitelj (1739/40. –1815.). Od 1766. bio rudarski kirurg u Sloveniji, 1778.–1787. u Ljubljani je predavao na kirurškoj školi; 1788.–1810. bio je profesor na sveučilištima u Lavovu i Krakovu. U svojim putopisima opisivao je život pučanstva Austro-Ugarske Monarhije pa je proputovao i neke hrvatske krajeve i zabilježio obilje topografskih podataka. Opisao je i mnogobrojne nove i dotad nepoznate biljke. Djela: *Plantae Alpinae Carniolicae*; *Slika i opis jugozapadnih i istočnih Slovenaca, Ilira i Slavena* (I–V).

8 *** (1998.): *Hrvatski biografski leksikon*, 4, LZ, Miroslav Krleža, Zagreb, 452. Franjo Julije Fras, hrvatski pedagog i pisac (1794. –1868.), čije je kapitalno djelo *Topografija Karlovačke Vojne krajine* na hrvatskom jeziku tiskano u Zagrebu 1835. godine. Djelo je pouzdani izvor mjestopisnih, zemljopisnih, povijesnih, arheoloških, etnografskih, vojnih, crkvenih i političkih podataka zapisanih na temelju stanja 1830-ih godina o dijelu Hrvatske od Kupe i Une preko Kapele i Velebita do Jadranskog mora i Zrmanje,

visočina u doba Hacqueta i Frasa nosi nadnevak 5. kolovoza 1919. godine. Sadrži 14 i pol presavijenih listova papira A2 formata (58 stranica A3 formata) pisanih olovkom, popis izvora i literature. Uz radnju, u istoj arhivskoj kutiji, nalazi se 86 stranica bilježaka iz domaće i strane literature, također pisanih olovkom i dijelom pisačim strojem. To je literatura koja je korištena i za ovu radnju i dalje za radove *Ličke bibliografije 1830. –1912. i Građa za povijest Like od 828. g. do 1799. g.*

Ispitna radnja je podijeljena na sljedećih 5 poglavlja:

Uređenje među jugozapadnim krajevima Hrvatske po karlovačkom miru. – Etnografske prilike Like i Krbave nakon osvojenja. – Glavinčić i njegova relacija o Lici i Krbavi za komorske uprave. – Hildenburgshansenova načela kod organizacije Krajine.

Opisi Like i Krbave iz 16. i 17. vijeka. – Lazius. – Zeiler i njegovi podatci o Lici. – Valvasor o primorskoj Krajini. – Iselinov geografski lexikon. – Büschinger. – Geografski udzbenici za Marije Terezije i Josipa II. – Krčelić. – De Luca. – Vukasovićev opis karlovačke Krajine. – Hacquet i njegova djela. – Pisci poslije Hacqueta. – Demian. – Hietzingerova statistika Krajine. – Frasova topografija. – Članci u časopisu Croatia. – Seljanov Zemljopis.

Poznavanje jugozapadne hrvatske visočine u doba Hacqueta i Frasa. – Gore. – Geognostički sastav visočine po Hacquetu. – Rijeke i jezera. – Primorje i luke. – Vjetrovi na moru i na visočini. – Klima.

Tjelesno ustrojstvo Ličanina. – Život naroda. – Porod. – Prirodni odgoj. – Hrana. – Zdravlje i otpornost ličke prirode. – Lička kuća. – Obradivanje polja. – Voćarstvo i vinogradarstvo. – Stočarstvo. – Livade i šume. – Naselja. – Hajduci. – Ženidbeni običaji. – Običaji uz mrtvaca. Odijelo. – Položaj žene.

Jugozapadna hrvatska visočina i život njezinih stanovnika u historiji. – Gacko polje. – Otočac u Vukasovićeva doba. – Ostali gradovi po Gackom polju. – Gospić za Vukasovića. – Gradovi Ličkog polja. – Počitelj. – Gradine oko Kosinja. – Opis krbavskih starina u Frasa. – Zaključak.

Ispitna radnja je sažeti prikaz političkih, povijesnih, geografskih i etnografskih podataka o ličkim naseljima i stanovništvu. Nastala je analizom tekstova domaćih i stranih autora koji su se bavili tim područjem, ali od kojih nitko, prema Hennebergovu viđenju, prije Hacqueta nije tako opširno i svestrano o zemlji i narodu pisao, niti prije Frasa donio tako potpunu i povijesnim podacima bogatu topografiju krajine.

1.5. Kratki i jezgroviti opis Like i Krbave, dviju županija kraljevine Hrvatske

Pod ovim naslovom nalazi se prijepis putopisnog izvještaja o životu i bogoslužju u ličkim naseljima. Autor je osoba iz crkvenih redova, ali nigdje nije navedeno njegovo ime, iz

koje godine je taj izvještaj, niti je vidljivo je li prijepis kompletan. Pisan je tintom na 9 stranica A3 formata i u njemu se opisuju lički gradovi, ceste, rijeke, livade, šume, ostatci starih naseobina, navode činjenice i donose podatci o stanovništvu i njihovoj vjeroispovijesti, crkvama, stanju njihove vjere i služenju mise. U prijepisu se nalaze podatci vezani za područja sljedećih naseljenih ili opustjelih gradova: Perušić, Mušaluk, Budak, Belaj, Ribnik, Medak, Raduč, Ostrovica, Barlete, Vrebac, Mogorić, Skelbar, Vranić, Komić, Udbina, Pisać, Bunić, Plješivica, Novi, Pazarište, Kosinj, Otočac.

1.6. Građa za povijest Like od 828. g. do 1799. g.

Građu čine arhivski izvori i stručna literatura koja prati povijesno razdoblje od 828. do 1799. godine i koja je po vremenskim razdobljima razvrstana u 9 cjelina: 828. – 1070., 1100. – 1199., od 1102. dalje – Plemena (Mogorovići, Gusići, Karinjani i Lapčani, Polečići, Lasničiči, Tugomirići), 1200. – 1299., 1300. – 1399., 1400. – 1499., 1500. – 1599., 1600. – 1699., 1700. – 1799.

Sadrži 699 skeniranih listova. Na početku svakog lista navedena je godina, zatim kratki sadržaj, izvor⁹ i na kraju sâm tekst. Građa je pisana olovkom, samo ponegdje pisačim strojem, a na listovima A3 formata. Najobimnija je građa za razdoblje od 1300. do 1399. godine.

1.7. Lička bibliografija 1830.–1912.

Bibliografske bilješke ispisane na listićima A5 formata posložene su kronološkim redom i prate povijesna događanja od 1830. do 1912. godine. Listići u gornjem lijevom uglu imaju označenu godinu, u tekstu slijedi sažetak, dok je na kraju teksta naveden izvor.

1.8. Lika, razni sitniji prilozi

Sitni prilozi sastoje se od tlocrta kuće s jednom sobom i stajom u podrumu u Bačić Dulibi, tlocrta kuće s dvije sobe, crteža pluga s nazivima svih njegovih dijelova (Bačić Duliba, vlasnik Jure Došen), novinskog članka o Bosiljevu i Tounju, crteža triju drvenih posuda iz velebitskog sela Malić (Dabri), fotografija dviju žena koje šišaju ovcu i lokve u panju drveta. Osim ličkih tema tu su i crteži tronošca iz Meje (Sušak), Demerja (Stupnik) i jednog iz istočne Slavonije, crtež solnice iz Vela Luke i tronošca iz Mraclina (V. Gorica). U jednoj omotnici su i reprodukcije malog formata Stierovih zemljopisnih karata Karlovca i krajine, Valvasorova karta i karta talijanskoga grada San Gimignano.

1.9. Skice tekstova

Gore (nacrt izradbe 1–18):

Skica teksta o gorama pisana je olovkom i sastoji se od 18 stranica, prepravljena je i iskrižana na mnogo mjesta. Navodi autore koji su pisali o ličkim gorama i donosi kratki

⁹ Ponajviše *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*, zatim Ivan Kukuljević, Šime Ljubić, Adam Baltazar Krčelić i Mile Magdić.

9 Susjedgrad, bilješka i skica
Susjedgrad, note and sketch

sažetak opisa, a prema Hennebergu prije Hacqueta se o području *jugozapadne visočine* nije znalo gotovo ništa. Autori prije njega te su ličke gore zvali *zlatna brda* jer su smatrali da u tako divljem gorju mora biti zlata, dok Hacquet nastoji da vlastitim iskustvom i naučnim metodama prikaže sistem evropskog gorja, da ustanovi njegov geognostički sastav, njegov postanak i da opiše sve pojave u pojedinim dijelovima¹⁰. Tako Hacquet donosi i podatke o Velebitu, njegovim vrhovima, nazivlju, vjetrovima, vodama, šumama, naseljima i stanovništvu, podatke koje je Henneberg uvelike koristio za svoje radove.

Lika, tekst

U košuljici na kojoj piše *Lika, tekst* nalazi se mnoštvo nepovezanih stranica s bilješkama ili započetim tekstovima o povijesti Like.

Skice tekstova nisu skenirane. Dostupne su u svom fizičkom obliku i nalaze se u arhivskoj kutiji br. 3.

¹⁰ Hacquet i svi njegovi nasljednici u prvoj polu 19. veka smatraju i jugozapadnu hrvatsku visočinu dijelom alpskog gorja i zovu je Dinarskim Alpama (str. 1).

1.10. Članci Mile Magdića o starim gradovima

Mile Magdić (povjesničar, Ogulin, 29. 9. 1847. – Zagreb, 3. 2. 1931.) objavljivao je tekstove o starim gradovima u časopisu *Narodne novine* u periodu od 1903. do 1918. godine, a tekstovi su mu bili iscrpni i popraćeni bibliografijama. Henneberg je uz te tekstove olovkom na 45 stranica napravio bilješke za 47 lokaliteta, a te bilješke iz članaka najvjerojatnije su mu služile kao primjer i podloga za njegovo kasnije proučavanje ličkih gradina i gradova.

1.11. Lika, generalna karta

U velikoj omotnici na kojoj Hennebergovim rukopisom crvenim slovima piše *Lika Generalna karta* nalaze se 3 topografske karte Like. Crtane su rukom, crnim tušem na paus papiru A2 formata. Prva karta sastoji se od dva dijela i na njoj su ucrtani lokaliteti i nazivi župa u kojima se pojedini lokaliteti nalaze (Senjska, Brinjska, Lička, Krbava, Lapačka, Otučka, Unska i Odorjanska župa). U donjem lijevom uglu zapisano je tumačenje karte: *Crno podvučena imena mjesta spominju se u srednjem v., Crveno podvučena imena mjesta označuju rimske naseobine. /Po Patschu/, Fs broj =*

10 Komić, Parohijska crkva sv. Nikole, ikonostas (porušeno u II. svjetskom ratu), snimljeno 20. 7. 1932. Autor: Većeslav Henneberg, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, inventarni broj 7665, negativ V-513

Komić, St. Nicholas's orthodox church, iconostasis (destroyed in World War II.), recorded 20. 7. 1932. Author: Većeslav Henneberg, Photo archive of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, inventory number 7665, negative V-513

Fras:Vollst. Topogr., a crni trokut označava *Nalazište pred-rimskih ostataka*.

Druga karta s ucrtanim lokalitetima je *Pregledna karta Sredovječnih gradova u Lici po snimcima Hennebergovim u god. 1922. 1923.*

Karte su velikog formata pa nisu skenirane, a smještene su u arhivskoj kutiji br. 1.

1.12. Vencin itinerar

Na nekoliko listova različitog formata Henneberg je olovkom zabilježio datume obilaska pojedinih lokaliteta tijekom 1922. i 1923. godine. U košuljici se nalaze i dva kraća izvještaja s puta po Lici 1925. i 1931. godine. Ove bilješke o obrađenim rutama služile su mu kao podsjetnik za daljnje pisanje tekstova i dostupne su u svom fizičkom obliku.

1.13. Pregled svih snimljenih planova

Evidencija planova snimljenih obilaskom lokaliteta Like, Medvednice, Crne Gore i Mljeta pisana je olovkom na 9 stranica. To je popis planova koje je izradio Većeslav Henneberg u periodu od 1909. do 1931. godine. Planovi su smješteni u Središnjem arhivu za zaštitu kulturne baštine i Planoteci Ministarstva kulture RH; dostupni su samo u svom fizičkom obliku.

MEDVEDNICA

Bibliografija Medvednice

Sadrži 10 stranica bilješki iz literature koje su, među ostalim, i podloga za Hennebergov članak *Gora Medvednica* koji je objavljen u *Glasniku hrv. prirodoslovnoga društva* 1920. godine. Separat se nalazi uz bilješke u arhivskoj kutiji br. 3.

Sela Medvednice i Tepčina Špica

U jednoj košuljici nalazi se 10 katastarskih karata za slijedeća sela: Bistrica, Blaškovec, Čučerje, Kašina, Markuševac, Mate Sveti, Paukovec, Planina, Psarjevo. Danas se većina ovih naselja nalazi u Registru kulturnih dobara RH kao zaštićene kulturno-povijesne cjeline, ili pak imaju pojedinačno zaštićene nepokretne spomenike kulture.

Vrh Tepčina Špica (636 m) nalazi se na Planini Gornjoj koja je dio parka prirode Medvednica. U košuljici je skica utvrde na Tepčini (1923., M 1:50), skica tlocrta ostataka crkve sv. Apostola (1923., M 1:50) koja se nalazi na 50 m udaljenosti od utvrde, te skica karte Tepčine Špice (1930., M 1:500) i tumačenje karte. Autor svih ovih skica je Henneberg.

11 Kurjak, ostatci sjevernih zidina Grada Kurjakovića, snimljeno 20. 9. 1932. Autor: Većeslav Henneberg, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine, inventarni broj 7681, negativ III-688

Kurjak, remains of the northern walls, recorded 20. 9. 1932. Author: Većeslav Henneberg, Photo archive of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, inventory number 7681, negative III-688

Susedgrad

Kulturno-povijesna istraživanja Susedgrada Henneberg je započeo 1923. godine. Ostavština sadrži 9 stranica rukopisa pod naslovom *Ruševine Susedgrada*¹¹, 12 fotografija, skice, tlocrt i bibliografske bilješke.

Zagreb i okolica

Na košuljici s naslovom *Zagreb i okolica* u zagradi piše: *razne povijesne bilješke, crkve i gradovi i dr.* Bilješke su većinom pisane olovkom, broje šezdesetak stranica i nisu digitalizirane, a smještene su u arhivskoj kutiji br. 3.

FOTOGRAFIJE

Fotografije i negativi koje je Većeslav Henneberg snimio istražujući teren diljem Hrvatske smještene su u Fototeci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH. Otkupio ih je krajem 1950., od udovice Ljubice Henneberg, Konzervatorski zavod u Zagrebu. *U otkupnom ugovoru istaknuto je kako je Hennebergova fotozbirka upravo od izvanrednog značaja za Zavod, budući zavod takovih snimaka nema, a upravo na tom području su spomenici veoma stradali za vrijeme neprijateljske okupacije (op. za vrijeme Drugog svjetskog rata)*¹². Fotodokumentacija Većeslava Henneberga obuhvaća slijedeće lokalitete: Baćinovac, Bešina kula, Bi-jaći, Bilaj, Bočaj grad, Brezovac, Brinje Sokolac, Brlog kod

Otočca, Bužim, Čučerje, Debelo Brdo, Donja Zelina, Drniš, Gajić gradina, Gospić, Grabušić, Grebenar Hum kod Marije Bistrice, Humac-Brinje, Jelsa, Kaluđerovac; Karlovića Dvori, Kaštel Gomilica, Kaštel Kambelovac, Kaštel Lukšić, Kaštel Novi, Kaštel Stari, Kaštel Štafilić, Kegl grad, Komić, Kompolje, Kosinjski Bakovac, Krčin grad, Krupa, Kuklić grad, Kurjak, Laz, Lomska Duliba; Lovinac, Marija Bistrica, Markuševac, Markuševačka Trnava, Medak, Medvednica, Medvedski breg, Mekinjar Donji, Mogorić, Mokropolje, Mušaluk, Obrovac, Ostrovnica Lička, Ostrovnica kod Pazarišta, Otočac, Oton, Pađene, Paukovec, Pavlovac-Lika, Pećani, Perušić, Pezeljeva gradina, Pitve, Plavno, Počitelj, Podgorje, Prozorina, Pusti Perušić, Rebić¹³.

PROCOPIUS: DE BELLO GOTICO (GRADOVI U GOTSKOM RATU)

Pedesetak stranica pisanih olovkom Hennebergove su bilješke iz 1926. godine, a prijevod su tekstova bizantskog povjesničara Prokopija iz Cezareje (Cezareja, oko 500. g. – Carigrad, oko 565. g.). U osam *Knjiga o ratovima* Prokopije je opisao vojničke pohode bizantskog vojskovođe Belizara protiv Perzijanaca, Vandala i Gota, a njegovi su spisi važno vrelo za proučavanje doseljavanja Slavena na područje jugoistočne Europe. Prvi dio prijevoda (str. 1–30) odnosi se na talijanske gradove počevši od 536. g. (Rim, Milano, Ravenna itd.), a drugi na Dalmaciju (bilješke imaju naslov *Prokopijev Gotski rat u Dalmaciji*). Bilješke za Dalmaciju

11 Henneberg, V. (1929.): *Gradine i gradišta po Medvednici; Ruševine Susedgrada*, Narodna starina, Zagreb

12 Grković, S. (2007.): *Fotografija u službi zaštite kulturne baštine*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2007., 119.

13 Isto: 118–119.

imaju sedam stranica teksta i pet listova različitih bilješki. Prate tijekom zbivanja od 535. do 552. godine, a važne su zbog tekstova o Saloni, Epidaurumu, Scardoni, Liburniji, Burnumu.

Bilješke nisu digitalizirane, a smještene su u arhivskoj kutiji br. 3.

DOMAĆI I STRANI DVOROCI

Abecedni popis domaćih i stranih dvoraca podijeljen je u tri bilježnice tvrdih korica A4 formata. Dvorci popisani u tim bilježnicama nemaju opisa, naveden je samo naziv dvoraca i ponegdje lokacija. Povijesne podatke za pojedine dvorce nalazimo u jednoj bilježnici bez korica i na dvadesetak različitih listova. Navedeni su podatci za slijedeće dvorce: Bakar, Bosiljevo, Blatnica, Balogovo, Bračak, Bedekovčina Gornja i Donja, Bela, Belec, Bežanec, Bisag, Brezovica, Crikvenica, Cernik, Čret, Čakovec, Dubrava, Gredice, Grančari, Gorica, Gornja Rijeka, Guščerevec, Đurđevac, Horvatska, Ivanec, Jeknica, Jalžabet, Jalkovec, Januševac, Jastrebarsko, Jankomir, Kraljevica (Zrinski i Frankopanski Grad), Kostajnica, Kerestinec, Klakovec, Klemenovo, Krapina, Klenovnik, Križovljan, Kutjevo, Lukavec, Lužnica, Lohor, Ludbreg, Mahično, Malo Trgovišće, Mali Tabor, Martijanec, Markiševac, Moslavina, Novi Dvori Zaprešić, Novi Dvori Klanjec, Novigrad na Dobri, Novi Vinodol, Novi Marof – Grebengrad, Orosavlje Donje i Gornje, Orahovica, Opeka, Ozalj, Ogulin, Pešćeno, Pišćanovec, Paukovic, Ribnik na Kupi, Razvor, Rasinja, Stenjevec Gornji, Slavetić, Severin na Kupi, Stubica Gornja, Sisak, Sv. Križ Začretje, Šestine, Šćrbinec, Škarićevo, Šaulovec, Trnovec, Trakošćan, Tounj, Trsat, Veliki Tabor, Vidovec, Varaždin, Varaždinske Toplice, Veliki Bukovec, Voćin, Virovitica, Valpovo, Zajezda.

Uz te rukopise nalazimo i jednu omotnicu naslovljenu *Jankove fotografije starih dvoraca* s 48 fotografija: Trenkovo kupalište, Radeče, Hrašće, Samobor – sv. Mihal, Zagreb, Cmrok, Jakčin, Januševac, Raka, Otok na Krki, Cernik, Kutjevo – štala i Upravna zgrada pastuharne, Thurm, Samobor, Svetice, Martijanec, Smrdeće Toplice, Crna Mlaka, Zdenčina, Pribislavec, Željezna Gora, Hrašće, Božjakovina, Veliko Nedelišće.

Rukopis nije Hennebergov. Bilježnice i bilješke nisu digitalizirane, a građa je smještena u arhivskoj kutiji br. 2.

SOKO GRAD (ŠĆEPAN-GRAD) NA SASTAVCIMA DRINE

Tekst imamo u rukopisu pisanom tintom, te istu verziju pisanu pisaćim strojem na 26 stranica A3 formata, te 111 fusnota na 5 stranica istog formata. Uz rukopis priložena je autorova skica i tlocrt grada veličine A1 formata. Veći dio teksta prikaz je političkih odnosa hercega Stjepana i Dubrovačke Republike, pa je dobar izvor građe za povjesničare koji se bave tim prostorima. Osim Soko grada, Henneberg

opisuje i ostale hercegovačke srednjovjekovne gradove i gradine, navodi kote i opisuje njihov smještaj, važnost, dimenzije, debljinu zidova i način gradnje. Građa je dostupna i u digitalnom obliku.

SREDOVJEČNE KULE OKO ZRMANJE

U košuljici od tvrdog smeđeg papira pohranjeni su tekstovi, te skice i tlocrti manjeg formata koje je izradio Antun Colnago¹⁴. Na komadu papira crnom tintom piše: *Za „Starohrvatsku Prosvjetu“, Sredovječne kule i gradine oko Novigrada i Karina i uz rijeku Zrmanju (Nastavak). Crtao, slikao i kratkim tekstom popratio Antun Colnago.*

Prva skica crnom tintom na paus papiru je *Položajna skica Novigrada i Karina sa gradinama uz rijeku Zrmanju*. Nakon nje slijede pisani tekstovi o Starom Obrovcu, Stankovači na Bojniku (uz tekst je i *Tloris Stankovače na Bojniku*), Klisini na Zrmanji (u prilogu je *Tloris kule Klisine i Položaj Klisine*), i Keglević gradini (sa manjim crtežom *Ruševine Keglević gradine*). Građa je dostupna i u digitalnom obliku.

Ostavština Većeslava Henneberga pohranjena je u tri arhivske kutije:

Arhivska kutija br. 1:

Ličke gradine A–Z

Popis (pregled) planova ličkih gradina A–Z

Sumarni izvještaj o naučnom putovanju u Liku god. 1923. s dodanim izvještajem s puta godine 1922.

Članci Mile Magdića o starim gradovima

Sredovječne kule oko Zrmanje

Lička bibliografija 1830. – 1912.

Notes s kratkim bilješkama o ličkim lokalitetima

Lika, generalna karta

Historijske metode, primjeri: Gradine (Pusti Perušić),

Lički cestovni pravci kroz povijest

Vencin itinerar

Pregled svih snimljenih planova

Arhivska kutija br. 2:

Građa za istraživanje povijesti Like 828.–1799. g.

Domaći i strani dvorovi

Soko-grad na sastavcima Drine

Arhivska kutija br. 3:

Procopius: De bello Gotico (Gradovi u gotskom ratu)

Ispitna radnja Većeslava Henneberga : Jugozapadna hrvatska visočina u doba Hacqueta i Frasa

Bilješke iz domaće i strane literature

Lika, razni sitniji prilozi

14. *** (1989): *Hrvatski biografski leksikon*, 2, JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, 696-697. Arheolog amater (Obrovac, 22. 6. 1862. – Split, 16. 10. 1936.). Na poziv don Frane Bulića od 1914. godine radio je u Splitu u Arheološkom muzeju. Istraživao je gradine, rimska naselja i ceste, starohrvatske gradove, srednjovjekovne utvrde i turske kule. Najvažnija su mu otkrića rimskih gradova Clambetae na Cvijinoj glavici i Argyruntum u podvelebitskom Starigradu. U Obrovcu je otvorio arheološki muzej čiji se dio eksponata danas čuva u Zadru. O iskopinama je izvještavao u dalmatinskoj periodici.

Kratki i jezgrovit opis Like i Krbave, dviju županija kraljevine Hrvatske

Skice tekstova (Gore [nacrt izradbe], Lika)

Varia (razne bilješke koje su podloga za pisanje članaka) Medvednica

ZAKLJUČAK

Ostavština Većeslava Henneberga pohranjena u arhivima Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH obimna je i vrijedna građa i značajan izvor informacija za proučavanje hrvatske kulturne baštine, ponajviše za područje Like, s početka 20. stoljeća. Sređivanjem ostavštine vrijedni izvori podataka o lokalitetima i spomenicima *in*

situ postali su dostupni široj javnosti i mogu biti od velike pomoći znanstvenicima prilikom budućih istraživanja na području kulturne baštine. Osobitu vrijednost čine podatci o spomenicima koji su porušeni, zaboravljeni ili su devastirani. Ispisane stranice nude nam brojne informacije o stanju i izgledu spomenika kojih danas više nema. Digitalizacijom postojeće arhivske građe omogućen je brži i jednostavniji pristup informacijama, a originalni dokumenti su na taj način zaštićeni od mogućih oštećenja.

Vrijedna građa prikupljena je s mnogo entuzijazma i odaje ljubav prema hrvatskoj starini i hrvatskoj baštini, što Većeslava Henneberga svakako svrstava među najznačajnije konzervatore početka 20. stoljeća u Hrvatskoj.

Summary

THE LEGACY OF VEČESLAV HENNEBERG IN THE ARCHIVES OF THE MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF CROATIA

The manuscript legacy of cultural historian and conservator, prof. Većeslav Henneberg, is kept in the Central Archives in the field of cultural heritage of the Directorate for the Protection of Cultural Heritage of the Ministry of Culture of the Republic of Croatia. It consists of unpublished manuscripts, newspaper articles, reports from the field, plans and blueprints of prehistoric and medieval sites, a multitude of notes and an extensive bibliography. It was created in the first quarter of the 20th century and its major part

refers to the history of the region of Lika, a smaller part to the highlands of Medvednica, national and foreign castles and the medieval Soko town of Bosnia and Herzegovina. After a long period of time, in 2008 the material was arranged and systematised, divided into 7 thematic sections, digitised, and stored in three archival boxes, thus becoming available in its digital form to the public for further processing and presentation.